

Tilka Jamnik
Knjižnica Otona Župančiča, Ljubljana

PRIPOROČILNI SEZNAMI MLADINSKIH KNJIG IN PROST IZBOR KNJIG ZA BRANJE ZA BRALNO ZNAČKO

1 Uvod

Bralna značka, slovensko gibanje, ki spodbuja mlade k branju in dviga njihovo bralno kulturo, poteka v šolskem letu 2004/2005 že 45. leto. Spodbuja prostčasno branje knjig po lastni izbiri, mentorjem v pomoč pa svetuje priporočilni seznam mladinskih knjig, ki ga strokovno pripravlja Pionirska knjižnica, enota Pionirske knjižnice v Ljubljani.

Najprej pogledjmo, koliko mladinskih knjig izhaja na slovenskem knjižnem trgu! V Pionirski knjižnici, enoti Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani, na podlagi arhiva mladinskih knjig do 15. leta starosti vsako leto opravimo kvantitativni pregled, ki je osnova za pripravo Priporočilnega oz. tematskega seznama knjig.¹

Preglednica 1: Število poučnih in leposlovnih knjig za mladino do 15. leta starosti, pregled po letih

	skupaj = 100 % N	poučne N %	leposlovne N %
leto 1994	260	90 35 %	170 65 %
leto 1995	351	107 30 %	244 70 %
leto 1996	446	130 29 %	316 71 %
leto 1997	454	142 31 %	312 69 %
leto 1998	393	105 27 %	288 73 %
leto 1999	412	97 24 %	315 76 %
leto 2000	323	61 19 %	262 81 %
leto 2001	334	63 19 %	271 81 %
leto 2002	385	73 19 %	312 81 %
leto 2003	443	59 13 %	384 87 %

¹ Kvantitativni pregled mladinskih knjig vsako leto izide kot članek v Književnih listih v Delu.

Preglednica 2: Število leposlovnih knjig za mladino do 15. leta starosti, pregled po starostnih skupinah in po letih

	skupaj = 100		do 9. leta		od 10. leta		od 13. leta		ljudsko	
	%		%		%		%		slovstvo %	
leto 1994	170		80	47 %	50	29 %	30	18 %	10	6 %
leto 1995	244		151	62 %	63	26 %	26	11 %	4	1 %
leto 1996	316		229	72 %	57	18 %	28	9 %	2	1 %
leto 1997	312		201	64 %	72	23 %	33	11 %	6	2 %
leto 1998	288		201	70 %	59	20 %	28	10 %	--	
leto 1999	315		226	71 %	49	16 %	34	11 %	6	2 %
leto 2000	262		171	65 %	54	21 %	34	13 %	3	1 %
leto 2001	271		173	64 %	44	16 %	50	19 %	4	1 %
leto 2002	312		209	67 %	45	14 %	53	17 %	5	2 %
leto 2003	384		255	66 %	64	17 %	63	16 %	2	1 %

Primerjava iz zadnjih desetih let kaže, da se povečuje (z vmesnimi nihanji) število novih mladinskih knjig, vendar le leposlovnih, kajti število poučnih knjig (po nekaj letih porasta) upada. Med leposlovnimi knjigami najbolj narašča število knjig za otroke do 9. leta starosti. Povečuje se tudi število izvorno slovenskih leposlovnih knjig in tudi to najbolj med knjigami za otroke do 9. leta starosti. Ob tem, da je vsako leto manj poučnih knjig, pa bi opozorili na naraščajoči trend leposlovnno-poučnih oz. poučno-leposlovnih knjig.

Vrednotenje literarnih in tudi neliterarnih besedil je obvezno, med drugimi poudarja tudi britanski pisatelj, Andersenov nagrajenec Aidan Chambers. Nihče nima dovolj časa, da bi vse prebral, zato je treba skrbno svetovati oz. upoštevati nasvete, kaj naj bi brali. Še posebno skrbni pa moramo biti pri svetovanju otrokom. Podobno, kot smo pozorni do otrokove prehrane, higiene ipd., smo pozorni do tega, s kakšno literaturo hraniti njegovo domišljijo ... Otroci pričakujejo od svojih učiteljev, da znajo več kot oni in da jim znajo pomagati pri pridobivanju novega znanja. Pričakujejo, da knjižničarji poznajo knjige in da vedo, katero knjigo bi bilo vredno prebrati sedaj, danes. Pričakujejo, da jih odrasli, ki so odgovorni zanje, znajo popeljati tja, kamor sami še ne zmorejo. Otroci vedo, kaj želijo brati. Drug drugemu pripovedujejo o teh knjigah. Skoraj ne potrebujejo odraslega plačanega knjižničarja, da jim to pove. Kar zares pričakujejo od odraslih strokovnjakov, je usmerjanje h knjigam, na katere ne bi nikdar pomislili, za katere še niso slišali: skratka h knjigam, ki na prvi pogled niso tako privlačne in bi jih prav verjetno spregledali. (Chambers, 1996).

2 Priporočilni sezname mladinskih knjig

V Pionirski knjižnici v Ljubljani ob koncu vsakega koledarskega leta že več desetletij izdelamo priporočilni (v zadnjih letih je to tematski) seznam knjig – izbor kvalitetnih knjig za mladino za osnovnošolsko in (nekaj manj časa tudi za) predšolsko obdobje.

2.1 Kronološki pregled priporočilnih seznamov knjig²

Priporočilni oz. tematski sezname so od leta 1999 tudi na domači strani Knjižnice Otona Župančiča www.lj-oz.sik.si, sicer pa so dostopni v publikacijah:

SEZNAM izbranih knjig od leta 1948 do 1990 za branje v prostem času. Izbor in spremna beseda Saša Vegri. V: *Šolska knjižnica*, oktober 1991.

PRIPOROČILNI seznam mladinskih knjig, izbor iz let 1991–1997. Zbrale in uredile Tilka Jamnik ... et al. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1998.

PRIPOROČILNI seznam mladinskih knjig iz leta 1998. Pripravile Tilka Jamnik ... et al. Tržič: Učila, 1999.

PRIPOROČILNI seznam mladinskih knjig iz leta 1999. Interna publikacija. Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica, 2000.

MED tabuji in fantastiko: izbor mladinskih knjig iz leta 2000 po temah, zvrsteh in žanrih. (Ured. Ida Mlakar). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica, 2001.

LOV na klone in superjunake: na sledi popularnim knjižnim zbirkam za mladino: izbor mladinskih knjig iz leta 2001 po temah, zvrsteh in žanrih. (Ured. Ida Mlakar). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica, 2002.

KOZMIČNI poljubi vzporednih svetov: izbor mladinskih knjig iz leta 2002 po temah, zvrsteh in žanrih. (Ured. Ida Mlakar). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica, 2003.

Vzpodbuda oz. potreba za sestavljanje teh seznamov je prišla predvsem od mentorjev bralnih značk z različnih koncev Slovenije, ko se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja sprostila izbira knjig, s katerimi so otroci lahko sodelovali pri bralni znački. Tedaj se je izkazalo tudi, da niso privlačne knjige le med novostmi, ampak da je veliko takih knjig izšlo že pred leti in da jih je moč dobiti v številnih šolskih in splošnih knjižnicah. Tako je nastal Seznam izbranih knjig od leta 1948 do 1990 za branje v prostem času. Saša Vegri je opravila izbor knjig in prispevala spremno besedo. Objavljen je bil v reviji *Šolska knjižnica*, oktobra 1991.

V letih po osamosvojitvi Slovenije je zelo porastlo število mladinskih knjig na slovenskem knjižnem trgu, kar je povzročilo tudi povečano povpraševanje po priporočilnih seznamih. Niso jih pričakovali od nas le mentorji bralne značke, starši in mladi bralci, ampak tudi šolski in mladinski knjižničarji iz splošnih knjižnic, ki sami niso zmogli pregledati in spoznati vse ponudbe mladinskih knjig.

V nekaj naslednjih letih so bili letni priporočilni sezname objavljeni v publikaciji Zveze prijateljev mladine Slovenije *Mlinček prostega časa* in v reviji *Šolska knjižnica*. Leta 1998, ko je Pionirska knjižnica praznovala svojo 50-letnico, pa smo pripravili skupno izdajo priporočilnih seznamov iz let 1991–1997, ki je izšla kot samostojna publikacija pri založbi Zavodu Republike Slovenije za šolstvo. Vzpodbude za to izdajo so prišle iz raznih koncev Slovenije, predvsem od mentorjev Bralne značke, ki je v svoji 38. sezoni doživljala enega od svojih ponovnih razmahov. Pokazalo pa se je, da moramo najti še kako drugo ustrežnejšo in popularnejšo publikacijo ali pa priporočilni seznam sami ali kako drugače razmnožiti in distribuirati, da bo dostopen ne le mentorjem bralne značke, mladinskim

² V času, ko pišem referat, je Tematski seznam, izbor mladinskih knjig iz leta 2003, v nastajanju in ga ne upoštevam.

in šolskim knjižničarjem, ampak tudi otrokom, njihovim strašem, vzgojiteljem, učiteljem in drugim.

Tako je Priporočilni seznam mladinskih knjig iz leta 1998 izšel kot samostojna publikacija (založila jo je založba Učila). Priporočilni seznam mladinskih knjig iz leta 1999 je bil prvi postavljen na domačo stran Knjižnice Otona Župančiča www.lj-oz.sik.si, sicer pa je bil dostopen le v interni publikaciji. Prav tako je bilo s prvim tematskim seznamom Med tabuji in fantastiko: izbor mladinskih knjig iz leta 2000. Naslednja dva tematska seznama pa sta bila postavljena na internet in sta izšla v samostojnih publikacijah: izbor mladinskih knjig iz leta 2001 nam je založila založba Educy, izbor mladinskih knjig iz leta 2002 pa založba Rokus.

2.2 Vsebinski pregled priporočilnih seznamov knjig

Vsi priporočilni in tematski seznama prinašajo izbor mladinskih leposlovnih knjig, pa tudi nekaj poučnih, razen Priporočilni seznam mladinskih knjig, izbor iz let 1991–1997. Temu izboru je od šolskega leta 1978/88 priključen bibliografski popis knjig z anotacijami, ki so jih prispevali nekateri knjižničarji Pionirske knjižnice. V naslednjih seznamih imajo vse knjige anotacije.

Vse do vključno leta 1998 so upoštewane le leposlovne knjige, namenjene učenecem osnovne šole. Knjige za otroke v predšolskem obdobju so bile prvič vključene v seznam knjig iz leta 1999; in potem seveda v vse naslednje. Poučne knjige vključujejo vsi seznama, razen izbor iz let 1991–1997. Posamezni priporočilni oz. tematski seznama (iz let od 1998 do 2002) prinašajo tudi statistični pregled mladinskih knjig, ki so izšle v obravnavanem letu, in primerjavo s preteklimi leti.

V teh seznamih – dokler so priporočilni – so knjige razvrščene po stopnjah, ki so uveljavljene pri Bralni znački: I. (1.–2. razred), II. (3.–4. razred), III. (5.–6. razred) in IV. (7.–8. razred). Dodane so tudi oznake za starostne stopnje: C – do 9. leta starosti, P – od 10. leta dalje in M – od 13. leta dalje. V tematskih seznamih pa so knjige razvrščene po izstopajočih temah, tematskih sklopih glede na bralne ineterese, literarnih zvrsteh in vrstah.

Glede na razvrstitev knjig so seznamom dodana tudi kazala. Seznam izbranih knjig od leta 1948 do 1990 in Priporočilni seznam mladinskih knjig, izbor iz let 1991 – 1997, imata le imensko in naslovno kazalo, priporočilna seznama iz naslednjih dveh let pa imata poleg teh dveh kazal še kazalo gesel in literarnih zvrsti.³ V prvem tematskem seznamu z izborom mladinskih knjig iz leta 2000 so imensko kazalo, naslovno, postavitveno, stopenjsko in predmetno kazalo. Poleg tega se pojavijo ikone za označitev posameznih zvrsti. V naslednjih dveh tematskih seznamih (z izborom knjig iz let 2001 in 2002) se ta aparat še dopolni. Z bibliografskimi kazali so prikazani: avtorji besedil, naslovi, prevajalci, ilustratorji, slovenski avtorji besedil in ilustracij, jezik izvornika, založbe, zbirke. Orodna kazala pa so: postavitveno, stopenjsko in predmetno kazalo.

³ Gesla za mladinsko književnost sta po predlogu obstoječega geslovnika Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani skupaj posodobili in uredili enoti Knjižnice Otona Župančiča: Pionirska knjižnica in Oddelek nabave in obdelave gradiva. Gesla je pregledala in z dopolnitvami sprejela Komisija za vsebinsko obdelavo (pri NUK) junija 1998. leta. Geslovnk je bil objavljen v Prilogi Knjižničarskih novic 8 (1998, 8–9).

Od leta 1998 dalje imajo sezname dodane tudi predstavitve nagrajenih slovenskih mladinskih knjig z nagradami, kot so Moja najljubša knjiga, večernica, Levstikove nagrade, IBBY častna lista idr.

2.3 Pregled priporočilnih seznamov knjig glede na izbor knjig

Zanima nas torej, po kakšnih kriterijih so bile izbrane knjige. V kakšni meri je bilo prisotno vrednotenje mladinskih književnih del?

V uvodu k Seznamu izbranih knjig od leta 1948 do 1990 za branje v prostem času Saša Vegri piše: Izbor je nastajal v Pionirski knjižnici v Ljubljani po knjigah, ki so v »živem« fondu. Izbirala sem med knjigami iz zbirk, namenjenih otrokom in mladini, nekatere knjige pa so tudi iz drugih knjižnih zbirk. ... **Vsebinsko in jezikovno so upoštewane najrazličnejše knjige, ne le najkakovostnejše. Iz izkušenj pri delu z otroki ob izposoji knjig ugotavljamo, da je velikokrat za branje nezagretemu otroku bolje priporočiti manj zahtevno knjigo, da le z vsebino pritegne njegovo pozornost ... Za nas je pomembno le to, da se otroci na knjige navadijo oz. da vzbudimo njihovo radovednost in zanimanje za knjigo in to negujemo.** ... Upoštevala sem tudi otrokove potrebe po humornosti, zato sem uvrstila veliko knjig s tako vsebino, četudi nimajo ne vem kako velike literarne vrednosti. Enako je s knjigami pustolovske ali detektivske vsebine. Veliko današnjih otrok že zelo zgodaj zanimajo knjige s temo znanstvene fantastike; tako je v seznamu več knjig s to tematiko, čeprav bi po merilih kakovostnega mladinskega leposlovja ne prenesle strogih meril ... Glede poučnih knjig so upoštevani podobni kriteriji; knjiga mora biti za otroka zanimiva, dati pa mu mora tudi določeno informacijo. Pri ljudskem slovstvu smo pravljice, ki prinašajo našemu otroku drugačen svet sporočilnosti, grajen na drugih arhetipskih oblikah, postavili v višjo stopnjo, saj so ti izbori z obsežno spremno besedo velikokrat pravo odkritje za nas odrasle. V seznam so vključena tudi vsa besedila, v katerih pisatelji obravnavajo medvojni čas in čas našega narodnoosvobodilnega boja, ki so napisana dobro ter današnjega in bodočega bralca seznanjajo z dogajanjem, o katerem nima izkušenj, in so pač, kot vsaka zgodba, za otroka le dogajanja v nenavadnih okoliščinah s takim ali drugačnim razpletom. (Seznam, 1991).

Na teh strokovnih odločitvah so temeljili vsi naši naslednji priporočilni sezname. V uvodu k Priporočilnemu seznamu mladinskih knjig, izboru iz let 1991–1997 najdemo: Želimo, da bi bil pričujoči seznam z več kot 600 naslovi **po našem mnenju najboljših in najzanimivejših leposlovnih mladinskih knjig** iz zadnjih sedmih let v pomoč vsem, ki so vključeni v Bralno značko in vsem, ki radi berejo. (Priporočilni, 1998). V uvodu k Priporočilnemu seznamu mladinskih knjig iz leta 1998 pa prvič zasledimo, da zaradi povečane produkcije mladinskih knjig te sezname uporabljajo poleg mentorjev Bralne značke **tudi mladinski knjižničarji iz splošnih in šolskih knjižnic.** (Priporočilni, 1999). V uvodu k Priporočilnem seznamu mladinskih knjig iz leta 1999 se nahaja pojasnilo, da seznam **prvič prinaša izbor izmed vseh knjig za mladino do 15. leta starosti:** vključuje torej tudi knjige za otroke v predšolskem obdobju in knjige za otroke v osnovni šoli. Knjige C-starostne stopnje (do 9. leta), ki so namenjene otrokom v predšolskem obdobju, so obenem skoraj vse primerne za začetno branje otrokom v 1. in 2. razredu osnovne šole. Prav tako so knjige C-stopnje, ki jih učenci 1.

in 2. razreda samostojno berejo, primerne za otroke v predšolskem obdobju, če jim jih berejo starši in drugi vzgojitelji ali jih uporabljajo pri projektne delu. (Priporočilni, 2000).

Nekatere bistvene spremembe se zgodijo pri seznamu Med tabuji in fantastiko, izbor mladinskih knjig iz leta 2000, o katerih v uvodu piše mag. Darja Lavrenčič Vrabec: Tematski seznam je oblikovan glede na tri zastavljene kriterije: (1) opredeliti tematske, »žanrske«, literarno vrstne in zvrstne sklope, ki so v lanskoletni produkciji mladinskih knjig najbolj izstopajoči in za lansko produkcijo tudi najbolj značilni, saj potrebo po takšni opredelitvi narekujejo predvsem bralni interesi in zahteve naših bralcev; (2) opredeliti namembnost posameznih sklopov in literarnih del glede na bralčevo starost in s tem na njegovo bralno usposobljenost, prav tako pa glede na njegovo motiviranost oz. nemotiviranost za branje; (3) opozoriti na določene oblikovne ali vsebinske značilnosti posameznih tem, sklopov ali literarnih del ... **Sodobna mladinska književnost tudi z lanskoletno produkcijo razkriva bogat spekter raznolikih vrst, besedilnih vzorcev, tem in žanrov ...** Za idejno izhodišče nam je služila razstava Pionirske knjižnice z naslovom Med tabuji in fantazijo, ki je predstavila osnovne obrise knjižne produkcije v letu 2000 in njene najznačilnejše teme. Takšno odločitev so nam narekovala potrebe in bralni interesi naših mladih bralcev, njihovih staršev, vzgojiteljev, učiteljev in mentorjev bralnih značk, skratka vseh, ki jim je tematski seznam namenjen. K oblikovanju takšnega koncepta so nas vzpodbudila tudi najnovejša dogajanja predvsem tujih strokovnjakov s področja mladinske književnosti, literarnih teoretikov in didaktikov, ki opozarjajo na to, da je postavljanje togih ločnic med starostnimi stopnjami v območju mladinske književnosti, kar je običajna vsakodnevna praksa knjižničarjev, učiteljev, založnikov in literarnih kritikov, močno vprašljivo. Meje med različnimi starostnimi stopnjami se po njihovih raziskavah čedalje bolj stapljajo in se včasih komaj še dajo jasno določiti. Tudi meje med mladinsko in odraslo književnostjo postajajo v zadnjih desetletjih čedalje bolj propustne ... Kot knjižničarji želimo še posebej opozoriti, da je v preteklem letu izstopala tudi tema o knjigah, branju in pripovedovanju. (Med tabuji, 2001).

V uvodu k naslednjemu tematskemu seznamu Ida Mlakar poudari, da smo mladinske knjige iz preteklega leta umestili v zastavljene tematske skupine po že predstavljenih, v glavnem uporabnih kriterijih. Oznako izbor ohranjamo, ker seznam ne zajema prav vseh poučnih knjig za mladino, vseh mladinskih literarnih del, ki so izšla v samozaložbah, in vseh knjig igrač, ki so sicer na tržišču ... **Seznam želi z različnih zornih kotov predstaviti značilnosti mladinske knjižne produkcije.** Pomoč pri zasnovi koncepta, strokovne pripombe in recenzijo (ki ni objavljena, op. av.) je prispevala dr. Marjana Kobe ... Seznam je razdeljen v tri večje vsebinske skupine. V prvem skušamo predstaviti izstopajoče oz. opaznejše literarne smernice. Tokrat smo se odločili izpostaviti popularne knjižne zbirke za mladino in knjižne zbirke za začetno branje. V drugi skupini predstavljamo najpogostejše tematske sklope (žanre) glede na bralne ineterese. Sledi skupina, ki predstavlja mladinska literarna dela glede na literarne zvrsti in vrste ... Nekoliko nenavaden naslov »lov na klone in superjunake« skuša literarizirati naš razmislek o problematiki, ki ni nova, ampak iz leta v leto opaznejša in naraščajoča, namreč pojav številnih popularnih knjižnih zbirk za otroke in mladino. Ob njih želimo ponuditi nekatere iztočnice za strokovna razmišljanja. (Sledi prispevek mag. Darje Lavrenčič Vrabec z naslovom Trivialna mladinska književnost). (Lov, 2002).

V uvodu k tematskemu seznamu mladinskih knjig iz leta 2002 pa Ida Mlakar zapiše: Ko smo literarna dela za otroke in mladino »popredalčkali« po izstopajočih temah, zvrsteh in žanrih, sta se oblikovali dve skupini, ki smo jih postavili na sam začetek seznama. Z njuno predstavitvijo smo želeli ujeti rdečo nit strokovnega pogovora o mejah med mladinsko in odraslo literaturo, ki ga je 8. 1. 2002 odprlo strokovno srečanje mladinskih knjižničarjev z naslovom Med mladinsko in odraslo literaturo.

Na sceno v pričujočem seznamu tako **postavljamo mladinska literarna dela, ki odpirajo vprašanje mej in prehodov med mladinsko in odraslo literaturo in s katerimi ima stroka, ko jih skuša opredeliti z določeno starostno stopnjo, največ težav.** Ob tem delimo mnenja urednika Vasje Cerarja, da »je (kar) nekaj otroških knjig, ki bi jih moral prebrati vsak odrasel človek.« (Kozmični, 2003). (Sledi prispevek Vasja Cerarja: Naj berejo tudi odrasli!)

2.4 Povzetek ugotovitev

Pregled predgovorov k seznamom nam pokaže, da se knjižničarji Pionirske knjižnice pri vrednotenju sklicujemo na »ugotovitve različnih strok, ki se ukvarjajo z mladinsko književnostjo, vzgojo in izobraževanjem otrok in z branjem«, in da pri tem združujemo praktične izkušnje izposoje in teoretsko znanje Centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo, vendar nič od tega ne definiramo. Opozarjamo na kakovostna literarna dela, ki so primerna otrokom do 15. leta starosti. Da bi pritegnili k branju manj navdušene bralce, vključujemo tudi manj kakovostna dela, ki so blizu njihovim bralnim interesom. Vključujemo tudi določene poučne knjige. Upošteevamo namreč potrebe in bralne interese naših mladih bralcev. Skupina, ki je sodelovala pri pripravi teh seznamov, je prepričana, da mladinski knjižničarji poznamo knjige in znamo svetovati mladim bralcem. Ugotavljamo, da se po strokovnih merilih, ki jih pri tem upoštevmo, vsako leto v priporočilni seznam uvrsti približno tretjina leposlovnih knjig, ki so izšle v obravnavanem letu.

Tematski sezname knjig za otroke in mladino iz let 2000, 2001 in 2002 pa so delo celotne ekipe Pionirske knjižnice. Oblikovani so glede na tri zastavljene kriterije, s katerimi so predstavljene značilnosti produkcije mladinskih knjig po temah, zvrsteh in žanrih. Pri izdelavi prvega tematskega seznama (Med tabuji, 2001) smo se zavestno odpovedali določilu priporočilni, čeprav smo se zavedali, da se priporočanju in vrednotenju z uvrščanjem in anotiranjem nismo mogli povsem izogniti. V drugem (Lov na klonce, 2002) je ponovno poudarjeno, da uredniški odbor zagovarja nevtraln in vrednostno neobremenjeno predstavitev glavnih literarnih del za mladino, ki se je na knjižnem trgu pojavila v preteklem letu. V tretjem tematskem seznamu (Kozmični, 2003) pa je zanimivo opozorilo, da so anotacije k predstavljenim knjigam zelo raznolike, ker smo takšni tudi knjižničarji Pionirske knjižnice, ki kot ljudje in knjižničarji z različnih zornih kotov gledamo na literaturo, s katero se srečujemo. Take nas poznajo in take nas srečujejo tudi naši bralci. ... Ti se obračajo na nas in zaupajo v našo knjižničarsko presojo tudi, ko želijo, da iz celotne knjižne produkcije odberemo tista literarna dela, ki so vredna posebne pozornosti. V seznamu tako dodajamo tudi izbor priporočenih knjig, ki so posebej označene z ikono »ne prezrite«.

Tematski sezname se torej ne želijo ukvarjati z vrednotenjem književnih del, pač pa želijo s svojo organiziranostjo zastaviti nekaj vprašanj tudi lastni stroki. Dotaknejo se problema nove postavitve, predvsem leposlovja za mladino, problema razmejitve med mladinsko in odraslo literaturo, problema razmejitve med poučno in leposlovno literaturo za najmlajše ter problema definiranja knjižničarske skupine gradiva z imenom slikanica, knjiga igrača ipd.

Priporočilni oz. tematski sezname mladinskih knjig, ki jih je pripravila Pionirska knjižnica v Ljubljani v letih od 1948 do 2002 so edini v Sloveniji. Nobena druga ustanova ne zmore tako kontinuiranega, celovitega in javnosti dostopnega pregleda. Narejeni so na podlagi celoletne produkcije mladinskih knjig, ki jo ob koncu vsakega leta pregledamo in ovrednotimo. V zadnjih desetih letih so sezname podprti tudi s statističnim pregledom.

Sezname z bibliografskimi zapisi prinašajo preglede različnih podatkov: o avtorjih del, ilustratorjih, prevajalcih, založbah, (knjižnih) zbirkah. Zaradi knjižničnih informacij prinašajo pregled po starostnih stopnjah bralcev, ki so jim knjige namenjene, po bralnih težavnostnih stopnjah in celo namembnosti. Ker so zapisi opremljeni z gesli, omogočajo pregled po temah, zvrsteh in žanrih. Izpostavljeni so trendi v mladinskih knjigah, občasno so posebej izpostavljene nekatere skupine knjig (npr. knjige o branju).

Sezname knjig in anotirane predstavitve knjig so torej zanimivi za različne uporabnike s področja mladinske književnosti in branja, uporabni npr. tudi za ustvarjalce mladinskih knjig in založnike (ne le za bralce in njihove vzgojitelje in mentorje, kar sicer sodelavci seznamov ves čas poudarjamo).

Izbor knjig, ki so uvrščene v sezname, vsekakor temelji na vrednotenju v nekaterih letih eksplicitno, v nekaterih pa implicitno (sicer knjige ne bi bile uvrščene v seznam). Pri tem se sklicujemo na kriterije različnih strok, ki se ukvarjajo z mladinsko književnostjo in branjem, predvsem pa na znanje in izkušnje (mladinskega) knjižničarstva, ki poleg bralnega gradiva vedno upošteva tudi bralce. Poleg tega upoštevamo potrebe mentorjev bralnih značk, staršev, vzgojiteljev in učiteljev, skratka vseh, ki so jim sezname namenjeni. Branje mladih bralcev pa ne obsega le mladinske književnosti, ampak tudi branje neumetnostnih besedil oz. poučnih knjig. Zato sezname vsebujejo poleg književnih del tudi nekatera neumetnostna besedila.

Sezname so – razen nekaterih iz prvih let – anotirani. Mnoge anotacije poleg predstavitve vsebine literarnih del vsebujejo kritiške drobce.

Iz vsega povedanega lahko sklenemo, da so sezname Pionirske knjižnice, predstavitveni in pregledni izbori mladinskih knjig iz posameznih let, torej že sami po sebi kritični pregledi mladinske književnosti v Sloveniji. V primerjavi z nekaterimi redkimi kritičnimi zapisi mladinske književnosti, ki jih v Sloveniji zmoremo, je njihova vrednost prav v celovitem pregledu. Z vsemi informacijami, ki jih vsebujejo, so pomemben strokovni prispevek k slovenski kritiki mladinske književnosti.

3 Prost izbor knjig za branje za bralno značko

Ob razmeroma velikem številu mladinskih knjig, na katere sem opozorila v uvodu, je torej upati, da je to vendarle ponudba, ki naj bi *dopuščala mladim bralcem, da berejo čim več čim bolj raznolikih knjig*. To je tudi načelo bralne

značke, ki ga je zapisal tudi dr. Igor Saksida v zborniku ob 40-letnici Bralne značke Slovenije. (Bralna, 2000).

Ob nastanku prve Prežihove (leta 1960) in drugih bralnih značk, ki so natajale po Sloveniji v sedemdesetih letih, so bralci brali za bralno značko knjige s točno določenih seznamov. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa se je sprostila izbira knjig, s katerimi so otroci lahko sodelovali pri bralni znački, in ob tem – kot že rečeno – pojavila potreba po priporočilnih seznamih, ki jih je začela izdelovati Pionirska knjižnica v Ljubljani. Na podlagi teh so mentorji sestavljali širše sezname knjig za bralno značko. Knjige za branje so bralci izbirali s tega seznama, sčasoma so ponekod smeli vsaj eno knjigo prebrati povsem po svoji izbiri. Zdaj pa že deset in več let velja, **naj mladi bralci za bralno značko berejo katere koli knjige, mentorjem pa so v pomoč pri svetovanju priporočilni seznam mladinskih knjig Pionirske knjižnice.**

Toda tudi zaradi priporočilnega seznama nam je bilo že očitano, da mladim kratimo pravico, da berejo, kar hočejo. V uvodu k Priporočilnemu seznamu mladinskih knjig, izboru iz let 1991–1997, smo zapisali, da vendar v naslovu pojasnjujemo, da je seznam priporočilen, ne pa obvezen. Toda mladinski knjižničarji smo prepričani, da poznamo knjige in znamo svetovati mladim bralcem. Menimo, da je motiviranje mladih za branje kakovostnih literarnih del tudi v času sodobnih knjižnično-informacijskih centrov ena temeljnih nalog mladinskega knjižničarstva. (Priporočilni, 1998). Prav tako tudi pri bralni znački poudarjamo pomen branja kakovostne mladinske književnosti za vsestranski razvoj mladega bralca in hkrati možnost prostega izbora knjig za branje. Ključno vlogo pri izboru pa imajo mentorji.

Ob vseh ugotovitvah simpozija o kritiki mladinske književnosti pri nas se postavlja še vprašanje, kako bi bilo sploh mogoče, da bi bili naši mentorji, učitelji in knjižničarji, usposobljeni za vrednotenje literature?

*»Zadnjih trideset smo vsi prevzeti s tako imenovanim post modernizmom, z nekim čudnim iskanjem nečesa novega. Hvala bogu, da je tega vse manj, toda posledice so očitne. Ena najbolj grobih oblik se kaže v prepričanju, ki so nam ga hoteli vsiliti bolj fanatični kot izvirni privrženci, da vprašanja vrednotenja nimajo v literaturi nikakršnega pomena. Hočejo nas namreč prepričati, da literatura ne obstaja, da so samo teksti, ki imajo nek nevtralen status, dokler jih bralec ne vzame v roke. Ta napačna logika pa seveda vsebuje neko polresnico, s katero se je naselila na fakulteto in v učilnice, kjer se vzgoja študira in prakticira. **Učitelji in knjižničarji so bili tako zmotno prepričani, da delajo napak, kadar se na osnovi vrednostne sodbe odločajo, kaj naj bi otroci brali in kaj ne.** Kdor si je kaj takšnega drznil, je bil takoj z grozo označen za arogantnega, elitističnega, malomeščanskega zaščitnika.«* (Chambers, 1996).

Pri Bralni znački izvajamo triletno raziskavo *Razvoj bralnih zmožnosti z Bralno značko*,⁴ s katero ugotovljamo, kakšen je odnos učencev do branja, kaj radi

⁴ Raziskava je triletna. V maju 2002 smo izvedli prvi (mnenjski) del raziskave: na 75 OŠ smo anketirali 943 učencev 3. razreda in 842 učencev 7. razreda ter 163 učiteljev. V drugem (eksperimentalnem) delu raziskave je sodelovalo 19 OŠ oz. osem oddelkov 3. razreda in enajst oddelkov 7. razreda. V šolskem letu 2003/2004 smo izvedli še evalvacijski del raziskave; v času priprave referata so zbrani podatki še v obdelavi. Končno poročilo celotne raziskave bomo pripravili do konca leta 2004.

berejo, koliko berejo za bralno značko in kaj jim je pri branju za bralno značko všeč. Njihove učitelje smo spraševali predvsem o njihovem mnenju o odnosu učencev do branja in bralne značke.

Za namen tega referata je zanimivo pogledati, kaj se na šolah dejansko dogaja v zvezi s prostim izborom knjig za bralno značko. V mnenjskem delu raziskave smo dobili odgovore, ki kažejo na raznoliko prakso, zato naj jih nekaj navedemo, čeprav končno poročilo o raziskavi pričakujemo šele konec tega leta (Jamnik in Perko, 2003): 93 % učencev 3. razreda in 88,8 % učencev 7. razreda si sami izbirajo knjige za branje v prostem času. Te izjave najbrž hkrati pomenijo tudi, da jim je to všeč.

Na vprašanje, zakaj ne berejo za bralno značko, so namreč pogosto navajali razlog, da morajo prebrati točno določene knjige; učenci 3. razreda so ga navedli na tretjem mestu, učenci 7. razreda pa celo na prvem. Prav tako je pri vprašanju, zakaj berejo za bralno značko, pri učencih 7. razreda najpomembnejši razlog prav to, da si knjige za branje lahko izberejo sami. Sicer pa je užitek pri branju glavni razlog tako pri učencih 3. kot pri učencih 7. razreda.

Tudi prevladujoče mnenje učiteljev je, da se učenci vključujejo v bralno značko zato, ker uživajo v branju, ker učitelju radi pripovedujejo o prebranih knjigah in ker si knjige za branje lahko izbirajo sami. Menijo, da delno drži, da učencem niso všeč knjige s seznama za bralno značko, in na vprašanje, kaj bi spremenili pri bralni znački, so učitelji najpogosteje odgovorili, da bi uvedli prost izbor knjig za branje.

Približno štiri petine mentorjev dovoljuje učencem, da berejo knjige po lastnem izboru ali pa, da jih izbirajo iz širšega seznama knjig za bralno značko. Prva možnost je zelo všeč trem petinam učencev, druga pa slabi polovici učencev (možnih je bilo več odgovorov). **Zdi se, da so mnogim mladim bralcem vendarle dobrodošli ustrezno sestavljeni sezname knjig in spretno svetovanje mentorjev.**

Učencem 3. razreda najpogosteje priporočajo knjige za branje prav mentorji bralne značke, nato starši in sorodniki, učitelji in knjižničarji v šolski knjižnici, zatem sošolci in prijatelji ter nazadnje knjižničarji v drugih knjižnicah. Učencem 7. razreda pa knjige priporočajo sošolci in prijatelji, knjižničarji v šolski knjižnici, učitelji in starši, potem šele mentorji bralne značke.

Vprašali smo tudi, koliko učitelji pri pouku priporočanje branje knjig in pouk povezujejo z uporabo knjižnice. Razredni učitelji pri pouku slovenščine veliko več priporočajo branje knjig in mnogo bolj pouk povezujejo s knjižnico kot pa predmetni učitelji. Delno to najbrž izhaja iz tega, ker je pouk slovenščine v 3. razredu mnogo bolj celosten (književna vzgoja in pouk branja, kar se med drugim kaže tudi v večjem deležu izjav razrednih učiteljev, da pri pouku slovenščine učencem priporočajo v branje poučne knjige), medtem ko je pouk slovenščine v 7. razredu predvsem pouk književnosti. Toda zastavlja se vprašanje, učenci v 7. razredu tudi v resnici potrebujejo manj priporočil za branje knjig in obisk knjižnice?

Koliko učitelji učencem priporočajo knjige za branje in jih navajajo na obisk in uporabo knjižnice, ni odvisno le od zahtev Učnega načrta, ampak prav gotovo tudi od tega, koliko in kaj učitelji sami berejo. Mentorji bralne značke so tako razredni učitelji kot predmetni učitelji slovenščine in šolski knjižničarji. Ugotovili smo, da razredni učitelji najpogosteje berejo besedila iz berila in knjige za domače branje. (S prejšnjim vprašanjem pa smo ugotovili, da prinašajo k pouku več

knjig iz knjižnice in se pri delu bolj povezujejo s šolsko knjižničarko.) Predmetni učitelji najpogosteje berejo leposlovne knjige za odrasle in najredkeje knjige za domače branje. Knjižničarji najpogosteje berejo strokovne knjige in strokovno periodiko ter mladinske knjige. (Tako lahko sklepamo, da so najboljši motivatorji za branje, ker poznajo največ mladinskih knjig in postopkov/oblik/novejših pristopov za spodbujanje branja.)

Poglejmo, koliko razredni in predmetni učitelji ter šolski knjižničarji berejo mladinsko književnost.

Preglednica 3: Pogostost branja mladinskih knjig.

	vsak dan	enkrat do dvakrat na teden	enkrat do dvakrat na mesec	redko	nikoli
razredni učitelj	6	11	31	15	2
predmetni učitelj	1	10	31	5	
knjižničar	16	18	10	2	

Mladinske knjige najpogosteje berejo knjižničarji, najredkeje predmetni učitelji.

Naj sklenem: V naši raziskavi se je ponovno potrdilo, da je užitek do branja (notranja motivacija!) ključen pri tem, ali nekdo bere ali ne. Potrdilo se je tudi, da je prost izbor knjig odločilen, da učenci berejo v prostem času in je torej najpomembnejši pogoj za uspešnost branja za bralno značko. Le z izborom knjig po željah in zanimanjih mladih bralcev se bo torej razvijal in potrjeval užitek v branju.

V eksperimentalnem delu raziskave smo ugotovili, da imajo učenci obeh starostnih skupin raje branje za bralno značko, če izmenjujejo mnenja o prebranih knjigah v t. i. debatnih klubih. Učencem 3. oz. 4. razreda je bila bralna značka bolj všeč tudi v skupini, kjer so brali z motivacijskim gradivom bralne značke; učencem

7. oz. 8. razreda pa v skupini, kjer so povabili na obisk ustvarjalca mladinske književnosti ali pa so si mnenja o prebranih knjigah izmenjevali v knjižni klepetalnici na domači strani Bralne značke.

Ker užitek v branju odločilno vpliva na to, ali bo postal učenec bralec za vse življenje, je vloga bralne značke in njen izziv predvsem v usposobljenosti mentorjev za kvalitetno delo z mladimi bralci.

Literatura

Bralna značka v tretjem tisočletju. (2000). Zbornik ob 40-letnici bralne značke. Uredil Igor Saksida. Ljubljana: Rokus.

Chambers, A. (1996). *Ustvarjanje bralcev.* V: *Otrok in knjiga*, št. 42.

Jamnik, T. in Perko, M. (2003). *Razvoj bralnih zmožnosti z Bralno značko.* Prvo poročilo. V: *Pogovor o prebranem besedilu: zbornik Bralnega društva Slovenije*, Ljubljana, 8. September 2003. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Kozmični poljubi vzporednih svetov. (2003). Izbor mladinskih knjig iz leta 2002 po temah, zvrsteh in žanrih. (Ured. Ida Mlakar). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.

Lov na klone in superjunake: na sledi popularnim knjižnim zbirkam za mladino. (2002). Izbor mladinskih knjig iz leta 2001 po temah, zvrsteh in žanrih. (Ured. Ida Mlakar). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.

Med tabuji in fantastiko. (2001) Izbor mladinskih knjig iz leta 2000 po temah, zvrsteh in žanrih. (Ured. Ida Mlakar). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.

Priporočilni seznam mladinskih knjig, izbor iz let 1991–1997. (1998). Zbrale in uredile Tilka Jamnik ... et al. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Priporočilni seznam mladinskih knjig iz leta 1998. (1999). Pripravile Tilka Jamnik ... et al. Tržič: Učila.

Priporočilni seznam mladinskih knjig iz leta 1999. (2000). Interna publikacija. Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.

Seznam izbranih knjig od leta 1948 do 1990 za branje v prostem času. (1991). Izbor in spremna beseda Saša Vegri. V: Šolska knjižnica, št. 2.

Summary

RECOMMENDED LISTS OF CHILDREN'S LITERATURE AND A FREE CHOICE OF BOOKS FOR A READING BADGE

The reading promotion campaign Reading Badge encourages reading of books chosen by students themselves in order to be read in their spare time. Reading Badge also helps students' mentors by publishing lists of recommended children's books. The selection of titles has been traditionally made by Pionirska knjižnica Otona Župančiča, the Children's library in Ljubljana, entrusted with the task for several decades. This paper gives a statistical survey of Slovenian production of children's books in the last 10 years which shows that the number of new books has been increasing. By including also the list of recommended books, the paper suggests that the selection could represent a framework for a critical study of children's literature. Moreover, the paper brings some data related to the study *Development of reading competence with Reading Badge*, a three-year project covered by the research programme *Competitiveness of Slovenia 2001–2006*.

The author is a librarian, taking an active part in the establishment of lists of recommended children's books of Pionirska knjižnica; she is also involved with the Reading Badge movement as well as with the research on the development of reading competence with Reading Badge.

Translated by Darja Mazi - Leskovar